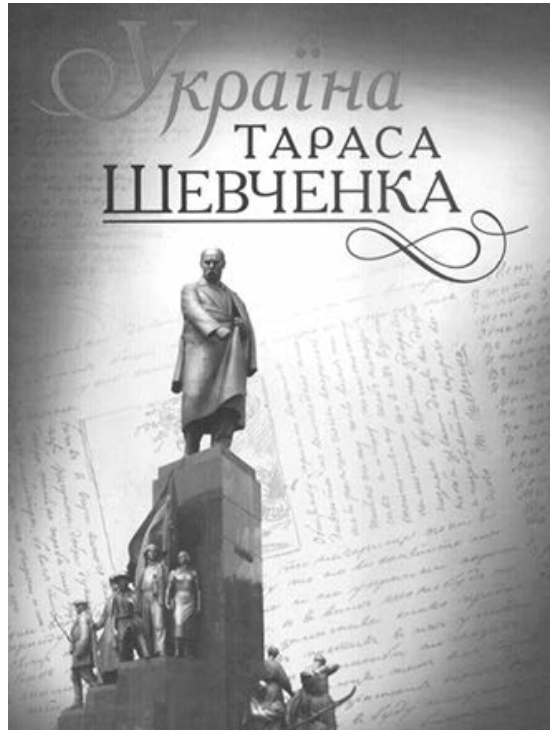

Руслана Маньковська (м. Київ)

«Україна Тараса Шевченка»: видавничий проект Національної спілки краєзнавців України

Краєзнавча громада України жваво відгукується та долучається до всіх визначних подій, що відбуваються в українському суспільстві, виступає ініціатором і бере активну участь у державних і регіональних заходах із відзначення знаменних історичних дат і вшанування пам'яті видатних постатей нашої історії та культури. Останнім часом краєзнавці здійснили велику роботу із увічнення імені великого українця Івана Франка, заснувавши Літературний музей у селі Халеп'є на Київщині; на Волині постав музей українського діяча В. Липинського; відбулися науково-краєзнавчі експедиції, присвячені 300-річчю Олешківської Січі на Херсонщині, 1000-літтю Лядовського Усікновенського скельного чоловічого монастиря на Вінниччині та низка інших краєзнавчих проектів у всіх регіонах України.

У 2014 р. Україна і світ відзначили 200-і роковини з дня народження українського генія і пророка Тараса Шевченка. Саме цивілізаційному змісту постаті Шевченка 5 березня 2014 р. були приурочені у Верховній Раді України парламентські слухання на тему: «Тарас Шевченко як постать світового значення (до 200-річчя з дня народження)». Приєдналась до відзначення ювілею Кобзаря і міжнародна спільнота, включивши Шевченкове свято до Календаря пам'ятних дат на генеральній конференції 37-ї сесії ЮНЕСКО. Традиції вшанування та увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка в Україні зародилися відразу після його смерті і в подальшому набули всенародного розмаху, започаткувавши творення всенародної Шевченкіани: збереження і поширення безцінної творчої спадщини українського мислителя, проведення глибоких наукових шевченкознавчих досліджень, відображення шевченківської тематики у літературних та мистецьких творах, музейних та виставкових експозиціях, громадських ініціативах.

До 200-річного ювілею Т. Г. Шевченка Національна спілка краєзнавців України приурочила XIII Всеукраїнську наукову історико-краєзнавчу конференцію «Краєзнавча Шевченкіана України», яка відбулася 24–25 жовтня 2014 р. у Шевченківському національному заповіднику в Каневі. У краєзнавчому форумі взяли участь члени регіональних організацій Спілки, науковці, освітяни, музейники, архівісти, представники громадських організацій. З ініціативи та за підтримки НСКУ світ побачила книга «З «Кобзарем» у серці» за матеріалами фондів унікального Музею однієї книги «Кобзаря» Т. Г. Шевченка у Черкасах, а також всі краєзнавчі організації провели тематичні наукові та культурно-мистецькі заходи.

Знаковою подією для української громадськості стала поява документально-публіцистичного видання, підготовленого Національною спілкою краєзнавців України – «Україна Тараса Шевченка». Ще за кілька років до ювілею на розширеній Президії правління Спілки (Черкаси, 2012 р.) за пропозицією краєзнавців прийнято рішення систематизувати, проаналі-

зувати та узагальнити краєзнавчий матеріал, пов'язаний із іменем Тараса Шевченка, щоб колективно здійснити давноочікуваний проект про краєзнавчу Шевченкіану України. На той час були опубліковані окремі дослідження про перебування Тараса Шевченка у Києві, на Черкащині, Полтавщині, Чернігівщині, Сумщині, Волині. В академічному виданні 1957 р. «Шевченківські місця України» вміщено матеріали про перебування Тараса Шевченка у понад со- рока населених пунктах України з їх короткими історичними довідками, однак книга не розкриває повну картину подорожей та відвідин поетом України. Окремим подіям із життя Тараса Шевченка під час його перебування в Україні присвячена низка інших наукових досліджень та публікацій.

Як відомо, Тарас залишив Україну у 15-річному віці, і лише через чотирнадцять років зміг відвідати Батьківщину. Згадаємо одну з його вершинних поезій: «І виріс я на чужині, і сивію в чужому краю...». Він тричі приїжджав до України: у 1843–44 рр., 1845–47 рр., 1859 р., побував у понад 100 українських містах і селах. У 2012 р. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія» видало туристичну карту «Україна. Шляхами Великого Кобзаря», де відображено українські маршрути та населені пункти перебування Т. Шевченка, меморіальні об'єкти, пов'язані з його іменем, національні заповідники та музеї, державні та громадські заклади, присвячені поету, проте, неохопленою залишилася значна частина України, в якій Тарас Григорович не був, але й там сформовані глибокі традиції вшанування його імені.

У книзі «Україна Тараса Шевченка» уперше реалізовано проект, у якому висвітлюється присутність Кобзаря у всіх аспектах народної пам'яті: історичні місця, музеї державні і громадські, пам'ятники, народні перекази, художня творчість, громадські заходи. Унікальність видання якраз і полягає в тому, що досі не розглядався краєзнавчий аспект Шевченкіани у всеукраїнському контексті. На основі широкого комплексу джерел – архівних документів, наукової літератури, періодичної преси, усної історії та ілюстрацій – висвітлюється творення всенародної Шевченкіани, розповідається про місця перебування Кобзаря в

різних куточках України. Об'єднавши потужний науковий потенціал учених-краєзнавців, книга на основі зібраних та опрацьованих регіональними організаціями НСКУ матеріалів відтворює шлях Тараса Шевченка українськими містами і селами, середовище його спілкування і творчості, характеризує процес зародження та розвитку традицій пошанування генія українського народу. Підготовлена масштабна колективна праця є гідним свідченням шани краєзнавчого загалу Кобзареві.

Творилась книга під вибухи «Революції гідності», на вулиці М. Грушевського, у робочій кімнаті Національної спілки краєзнавців України. Ще лунав у серцях українців голос убитого поблизу Сергія Нігояна: «Борітеся, поборете...». Так племенистим словом Тарас Шевченко піднімав людей на барикади, свою оборону тримали і краєзнавці. Поет був поруч і вчив мужності: «І тепер я розбитеє / Серце ядом гою – / І не плачу, й не співаю / А вию совою» – майже 170 років тому Шевченко у творі «Три літа» відобразив весь біль українців у трагічні дні народних випробувань. «Геніальним організатором свідомості свого народу» назвав Тараса Шевченка польський письменник Єжи Єнджеєвич у біографічному романі «Українські ночі, або Родовід генія» (1966 р.). Постаць Шевченка для усіх поколінь українців завжди буде Провідником нації, взірцем твердості духу та вірного служіння своєму народові. Неоцінимим є внесок Шевченка у процес національного відродження, утвердження у народній свідомості звитязних ідей грядущої державності України.

До видання увійшли 26 нарисів, підготовлені дослідниками з усіх областей України, АР Крим, м. Севастополя та м. Києва, кожен з яких висвітлює місця, пов'язані з життям та творчістю Т. Шевченка, його перебування в Україні, а також людей, з якими спілкувався поет, твори написані ним у краї, увічнення пам'яті Кобзаря у діяльності музеїв, музейних кімнат, світлиць, відкриття пам'ятників і пам'ятних знаків, присвячених поету. Всенародну шану Кобзареві висвітлено через роботу шевченкознавчих товариств, клубів, студій, присвяту творів образотворчого, монументального, музично-пісенного, театрального та кіномистецтва, прове-

дення тематичних культурологічних акцій. Особливе місце належить образу Кобзаря у народній творчості, тому зібрані легенди, перекази, бувальщини, пісні збагатили зміст книги, а назви населених пунктів та соціокультурних об'єктів на честь Т. Г. Шевченка, засвідчують про глибоку народну любов та повсякчасну присутність поета у національній пам'яті українців. Невід'ємною складовою проекту є джерельна база видання, яка нараховує близько 600 позицій архівних документів, видань творів Т. Г. Шевченка та наукової Шевченкіани, краєзнавчих досліджень, публіцистики.

Структуру книги складають передмова, три розділи, побудовані за біографічно-хронологічним принципом (мала батьківщина Тараса Шевченка, шевченківські місця в Україні, вшанування пам'яті Кобзаря у кожному краї України), післямова, список джерел та літератури, ілюстративний матеріал, до якого увійшли репродукції, архівні документи, світлина пам'ятників, твори мистецтва, фрагменти музейних експозицій тощо. У межах розділу нариси розміщені за алфавітом областей.

Творчий колектив книги нараховує близько ста відомих учених, шевченкознавців, краєзнавців, музейників, бібліотекарів, журналістів, фотохудожників. До редакційної колегії, яку очолив голова Національної спілки краєзнавців України, член-кореспондент НАН України О. П. Реєнт, (голова редакційної ради Л. М. Новохатько), увійшли В. М. Даниленко (заступник головного редактора), Л. В. Баженов, Г. В. Бондаренко, С. Д. Гальчак, О. П. Гончаров, М. Ю. Косило, М. Р. Литвин, Р. В. Маньковська, В. М. Мельниченко, О. В. Романцов, Г. П. Савченко. Упорядники видання – кандидати історичних наук Р. В. Маньковська та В. М. Мельниченко.

Відкриває книгу знаменита «Присвята» Івана Франка Тарасу Шевченку: «Він був сином мужика – і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури... Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому по смерті – невмирущу славу і все розквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори. Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко».

У передмові голови НСКУ, член-кореспондента НАН України О. П. Реєнта та професора Л. М. Новохатька «Краєзнавча Шевченкіана України» висвітлюється зародження традицій творення всенародної Шевченкіани, внесок у популяризацію творів Т. Шевченка родини меценатів Смиренків, редактора журналу «Киевская старина» Ф. Г. Лебединцева, літературознавця і критика Ф. П. Матушевського, історика літератури, громадсько-політичного і державного діяча С. О. Єфремова, одного з перших біографів Т. Шевченка, громадсько-культурного діяча М. К. Чалого, поета і перекладача, члена Кирило-Мефодіївського братства О. О. Навроцького, вченого-енциклопедиста, першого ректора Київського університету М. О. Максимовича, письменника, театрального і культурного діяча М. П. Старицького.

Автори передмови розкривають дослідження шевченківської тематики діячами «українського відродження» 1920-х рр., митцями 1930-х рр., більшість з яких була репресована, розповідають про широке визнання мистецьких творів про Шевченка художників І. С. Іжакевича, Ф. С. Красицького, В. І. Касіяна, скульптора І. М. Гончара. Шевченківська тематика відображена у багатій і різноманітній палітрі творів сучасних українських майстрів живопису, графіки, скульптури, у народних розписах, вишивках тощо. Унікальною і всевітньо відомою є музично-пісенна Шевченкіана видатних композиторів М. В. Лисенка, Д. М. Ревуцького, Б. М. Лятошинського, С. П. Людкевича, Є. Ф. Станковича. Автори наголошують, що, пройшовши нелегкі випробування часом, Шевченкіана в роки незалежності України набула нового розвитку, великий поет, художник і мислитель Т. Шевченко через століття постає перед нами у всій своїй величі.

У першому розділі книги «Народився, щоб осяяти Україну» висвітлюються традиції вшанування та увічнення пам'яті духовного пророка на Черкащині, землі, на якій, як писав письменник Олесь Гончар «у темній від горя кріпацькій хаті він народився, щоб осяяти всю Україну! Щоб стати тим, у кому найповніше виявив себе творчий геній українського народу». Голова правління Черкаської обласної організації НСКУ, професор В. Мельниченко

у нарисі «Шевченка шанує його батьківщина» розповідає про родину поета, його відвідини малої батьківщини, торкається історії шевченківських ювілеїв, формування музейно-краєзнавчої, літературно-мистецької Шевченкіани на Черкащині.

Матеріали про місця перебування Т. Шевченка в Україні увійшли до другого розділу «Земля, яку сховає Тарас», де розкривається історія творення Шевченкіани у регіонах: Київ (автори нарису О. Гончаров, А. Коваль) та Київщина (Є. Букет, Г. Савченко, Я. Синявський), Вінничина (С. Гальчак), Волинь (Г. Бондаренко, М. Філонюк), Дніпропетровщина (О. Аліванцева, І. Кочергін, М. Чабан), Житомирщина (С. Ігруніна, Г. Мокрицький, О. Тарабукін), Запоріжжя (С. Моїсенко), Полтавщина (О. Білоусько, Т. Пустовіт), Рівненщина (П. Кралюк), Сумщина (О. Охріменко, П. Охріменко) Тернопільщина (І. Дуда, Б. Мельничук), Хмельниччина (Л. Баженов, С. Баженова), Чернігівщина (О. Коваленко, С. Лаєвський, Л. Линюк, С. Паловникова, І. Ральченко). Визнані науковою та краєзнавчою спільнотою дослідники відобразили цілісну картину від українських міст і сіл до окремої садиби чи будинку, з якими пов'язані сторінки біографії та творча діяльність поета, відтворили історико-культурне тло ХІХ ст., соціальне, інтелектуальне оточення Шевченка та його вплив на українську інтелігенцію. Автори залучили різноманітний пласт джерел, що увібрали спогади і листи сучасників Кобзаря, його «Щоденник», автобіографії, прозові, поетичні та малярські твори, а також, що надало особливу цінність книзі, досі збережені в народній пам'яті усні перекази про духовного пророка нації. У розділі вміщено матеріали про меморіальні музеї та кімнати, пам'ятники, вулиці та населені пункти, присвячені Тарасу Шевченку.

Третій розділ «Жива слава Кобзаря» склали нариси про регіони, у яких Т. Шевченко не перебував, але де створено широку і багатогранну Шевченкіану: АР Крим та м. Севастополь (автори нарису А. Непомнящий, В. Акімченков), Донеччина (В. Романько), Закарпаття (С. Федака), Івано-Франківщина (П. Арсенич, Б. Гаврилів, М. Косило), Кіровоградщина (О. Бабенко, О. Салоїд), Луганщина (А. Климова, О. Неживий, І. Савенкова), Львів-

щини (Д. Каднічанський, М. Литвин, І. Орлевич, О. Серета, Ф. Стеблій), Миколаївщини (І. Александренко, О. Тригуб), Одещини (О. Музичко), Харківщини (О. Павлова), Херсонщини (Є. Сінкевич), Буковини (О. Меленчук). Факти та події, викладені у розділі, засвідчують безмежну народну любов до Кобзаря в усій Україні. Автори відтворили атмосферу тих епох, коли поставали перші пам'ятники Т. Г. Шевченку у найвіддаленіших куточках нашої країни, видавалися його твори, здійснювалися театральні вистави, створювалися мистецькі полотна, формувалися музейні експозиції, облаштовувалися шевченківські місця.

Ім'я поета, як і його слово, у різні часи намагалися заборонити, спекулятивно використати, піддати цензурі, викривити, або вилучити із національної свідомості українців. Відображена на сторінках книги історія творення всенародної Шевченкіани переконливо підтверджує, що для українців Т. Г. Шевченко був і залишається Велетом духу, незламним і непримирним борцем за найвищі людські ідеали свободи, гуманності і демократії, уособленням національних прагнень і сподівань. Матеріали книги аргументовано доводять, що історія і традиції вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка в Україні виразно відображають процес формування та утвердження національної свідомості українського народу, консолідації суспільства навколо стрижневої ідеї творення і розбудови самостійної державності.

Шевченківська тема – невичерпна. Автори книги, представляючи всю Україну, розкрили самотню і неповторну палітру історії вшанування та увічнення пам'яті геніального поета, художника і мислителя Т. Г. Шевченка, склали своєрідний краєзнавчий літопис української Шевченкіани, показали винятково важливе значення Шевченка у житті кожного громадянина нашої держави. Книга є вагомим внеском краєзнавців України до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, зацікавить дослідників і шанувальників української культури та історії в Україні та за її межами. Видавничий проєкт Національної спілки краєзнавців України засвідчує – на початку ХХІ ст. Кобзар своєю священною заповіддю єднає Україну в боротьбі за соборну та незалежну державу.